

Sygn. akt III UK 329/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 24 października 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

Prezes SN Józef Iwulski (przewodniczący)
SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)
SSN Andrzej Wróbel

w sprawie z odwołania P. S.
od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w B.
z udziałem zainteresowanego W. w B.
o objęcie ubezpieczeniem społecznym,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń
Społecznych w dniu 24 października 2019 r.,
skargi kasacyjnej organu rentowego od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...)
z dnia 5 kwietnia 2018 r., sygn. akt III AUa (...),

- 1. oddała skargę,**
- 2. przyznaje adwokatowi J. W., Kancelaria prawna w L. od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego w (...) opłatę w kwocie 120 zł (sto dwadzieścia) podwyższoną o bieżącą stawkę podatku od towarów i usług.**

UZASADNIENIE

Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Oddział w B. wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego w (...) z dnia 5 kwietnia 2018 r., którym oddalono apelację organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego w Z. z dnia 9 czerwca 2017 r., zmieniającego decyzję z dnia 28 kwietnia 2016 r. przez ustalenie, że P. S. reprezentowany przez opiekunkę prawną B. S., podlegał obowiązkowo ubezpieczeniom społecznym emerytalnemu, rentowemu, chorobowemu i wypadkowemu jako pracownik w okresie od dnia 22 września 2015 r. do dnia 31 stycznia 2016 r. W bezspornym stanie faktycznym P. S., urodzony w dniu 16 stycznia 1985 r., z zawodu technik mechanik, ubezwłasnowolniony całkowicie z przyczyn psychiatrycznych (schizofrenia paranoidalna) był zarejestrowany jako bezrobotny od dnia 19 października 2013 r. do dnia 30 kwietnia 2015 r. Na podstawie skierowania Powiatowego Urzędu Pracy podpisał z W. W. umowę o pracę w W. na okres próbny w dniu 22 września 2015 r. oraz kolejną na czas określony do dnia 1 stycznia 2016 r. Od dnia 22 września 2015 r. został zgłoszony do ubezpieczeń społecznych. Od dnia 22 października do dnia 23 listopada 2015 r. pobierał wynagrodzenie za czas niezdolności do pracy, a następnie do dnia 31 stycznia 2016 r. zasiłek chorobowy. W okresie zdolności do pracy wykonywał pracę stolarza meblowego osobiście w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę i pod jego kierownictwem i otrzymał za nią wynagrodzenie.

Skarga kasacyjna została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego przez błędną wykładnię art. 22 § 2 i 3 k.p., polegającą na przyjęciu, że osoba ubezwłasnowolniona całkowicie ma tzw. zdolność pracowniczą, tj. zdolność do bycia pracownikiem, niewłaściwe zastosowanie art. 6 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 8 ust. 1 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2017 r., poz. 1778 ze zm., obecnie Dz.U. z 2019 r., poz. 300 ze zm.) w związku z art. 22 § 1 k.p. polegające na przyjęciu, że w ustalonym stanie faktycznym doszło do nawiązania między P. S. i W. W. stosunku pracy uzasadniającego objęcie obowiązkowymi ubezpieczeniami społecznymi oraz niezastosowanie art. 14 § 1 k.c. w związku z art. 300 k.p., a w konsekwencji uznanie umów o pracę między tymi podmiotami za ważne.

Formułując zagadnienie prawne, czy osoba ubezwłasnowolniona całkowicie ma na gruncie prawa pracy tzw. zdolność pracowniczą, a w przypadku odpowiedzi twierdzącej, czy może samodzielnie zawrzeć umowę o pracę, czy też w jego imieniu opiekun za ewentualną zgodę sadu opiekuńczego, skarżący przytoczył niejednolite wypowiedzi doktryny w tym przedmiocie, opowiadając się za poglądem o braku zdolności osób ubezwłasnowolnionych całkowicie do bycia podmiotem stosunku pracy.

Skarżący wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w (...) do ponownego rozpoznania z zasądzeniem na jego rzecz kosztów postępowania według norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W doktrynie prawa pracy nie ma zgody co do podmiotowości pracowniczej osób całkowicie ubezwłasnowolnionych, prezentowane są zatem dwa przeciwstawne stanowiska. Według jednego, ukształtowanego ze względu na interpretację art. 22 § 2 k.p. z punktu widzenia art. 22 § 3 k.p., osoby ubezwłasnowolnione całkowicie nie mogą być pracownikami, ponieważ nie mają zdolności do czynności prawnych (art. 12 k.c.), w związku z czym umowa o pracę zawarta z nimi nie wywołuje zamierzonego skutku jako bezwzględnie nieważna (por. np. T. Zieliński (red.) [w:] Kodeks pracy. Komentarz, Warszawa 2000, art. 22 pkt 13, T. Zieliński, G. Goździewicz [w:] : L. Florek (red.) Kodeks pracy. Komentarz, Warszawa 2017, art. 22 lb. 14, Z. Hajn, G. Goździewicz [w:] K. Baran (red.), G. Goździewicz (red.) System Prawa Pracy, t. III, lb. 5.1.2, Z. Hajn, Pracownik, ABC nr 68834 oraz M. Tomaszewska [w:] K. Baran (red.) Kodeks pracy. Komentarz, Warszawa 2016, art. 22 lb. 13 oraz J. Stelina [w:] Kodeks pracy. Komentarz, a. Sobczyk (red.). Warszawa 2018, art. 22, lb. 22 i 23). W ocenie innych autorów, traktujących art. 22 § 2 k.p. jako wyczerpującą regulację podmiotowości pracowniczej, dorosłe osoby ubezwłasnowolnione całkowicie mogą być pracownikami. Przedstawiciele tego poglądu, abstrahując od kwestii związanych ze zdolnością do czynności prawnych, twierdzą, że pracownikiem może być każda osoba fizyczna, która osiągnęła wiek 18 lat (por. np. W. Szubert, Zarys prawa pracy

Warszawa 1972, s. 81). Pogląd ten podzielają między innymi M. Gersdorf (W kwestii pracowniczej zdolności prawnej, *Nowe Prawo* 1979 nr 5, Zawarcie umowy o pracę, Warszawa 1985, s. 78 i n., M. Gersdorf, K. Rączka, M. Raczkowski, *Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2014, art. 22, lb. 39), M. Włodarczyk (Problem podmiotowości pracowniczej, *Praca i Zabezpieczenie Społeczne* 1983 nr 4, s. 4 i n.), M. Wujczyk (Pojęcie pracownika, *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, Kraków, 2010, s. 25), W. Muszalski (*Kodeks pracy. Komentarz*, Warszawa 2019, art. 22 lb. 19), M. Barzycka-Banaszczyk (*Kodeks pracy. Komentarz*, art. 22, lb. 11), A. Kos, *Nawiązanie stosunku pracy z osobą ubezwłasnowolnioną* (*Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy*, 2016 nr 18), A. Fórmankiewicz, *Refleksje nad możliwością podjęcia zatrudnienia przez osobę ubezwłasnowolnioną*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 2016, nr 2) oraz M. Paluszkiewicz, *Wolność pracy osób z niepełnosprawnościami jako wartość prawnie chroniona* (Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2019).

Rozpoznanie skargi kasacyjnej w sprawie o objęcie ubezpieczeniami społecznymi nie wymaga jednak – wbrew intencjom skarżącego – rozstrzygnięcia wskazanego teoretycznego sporu prawa pracy. Rozważanie argumentów skargi należy sprowadzić do stwierdzenia, że określenie ubezpieczonego pracownika art. 6 ust. 1 pkt 1 w związku z art. 8 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych jako osoby pozostającej w stosunku pracy nie łączy się z odrębnym w tym dziale prawa zdefiniowaniem źródła stosunku pracy, wobec czego nie powinno budzić wątpliwości stwierdzenie, że bezpośrednie wskazanie stosunku łączącego strony z pominięciem użytego w art. 2 k.p. odwołania do zawartej umowy ma znaczenie prawne i nie jest przypadkowe. Z obowiązku pracodawcy polegającego na zgłoszeniu do ubezpieczenia społecznego pracowników "zatrudnionych" wynika, że bycie podmiotem ubezpieczenia związane jest wyłącznie z realizacją podstawowego dla stosunków tego ubezpieczenia warunku pozostawania w zatrudnieniu, czyli "wykonywania pracy w ramach stosunku pracy", co oznacza zobowiązanie pracownika do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz do świadczenia wynagrodzenia przez pracodawcę (art. 22 k.p.). W świetle tego istotne jest ucieleśnienie, niekoniecznie

wyrażonego umownie, wzajemnego zobowiązania się przez pracownika do świadczenia pracy, a przez pracodawcę do dania mu jej i wynagrodzenia za nią, oraz rzeczywista realizacja takiego zamiaru. Inaczej mówiąc, z perspektywy stwierdzania istnienia lub nieistnienia pracowniczego tytułu ubezpieczenia znaczenie ma treść realizowanego stosunku łączącego strony, stosunku opierającego się na konieczności osobistego wykonywania określonego rodzaju pracy, podporządkowania pracodawcy, wykonywania pracy na rzecz i ryzyko pracodawcy oraz odpłatności pracy (art. 22 § 1 k.p.; por. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 7 października 2009 r., III PK 38/09; z glosą A. Musiały, OSP 2010, nr 11, poz. 115; z dnia 26 lutego 2013 I UK 472/12, niepublikowane; z dnia 17 marca 2016 r., III UK 83/15, niepublikowane i z dnia 17 maja 2016 r., I PK 139/15, OSNP 2017 nr 12, poz. 159).

Nie jest zatem znaczące dla objęcia ubezpieczeniem społecznym to, czy umowa o pracę została zwarta i czy jest ważna jako zawarta przez podmioty mające zdolność do czynności prawnych, lecz tylko to, czy strony umowy – nawet gdy jej nie zawarły – pozostawały w tak opisanym stosunku pracy. Istotne jest, aby stosunek pracy zrealizował się przez wykonywanie zatrudnienia o cechach pracowniczych. W takim wypadku nie ma miejsca na konstrukcję tzw. faktycznego stosunku pracy, zastosowaną przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 22 listopada 1979 r., III PZ 7/79 (OSNCP 1980 nr 4, poz. 83; z glosą M. Włodarczyka, OSP 1980 nr 12, poz. 221), w którym przyjęto bezwzględną nieważność umowy zawartej przez osobę mniemającą zdolności do czynności prawnych, a w razie jej wykonania, powstanie obowiązku odszkodowania.

Na gruncie prawa ubezpieczeń społecznych ważność oświadczeń woli składanych przy zawieraniu umowy o pracę nie ma znaczenia dla kwalifikacji stosunku prawnego, lecz waży jedynie stosunek realizowany przez wykonywanie zatrudnienia o cechach pracowniczych. Z tego powodu bezprzedmiotowe jest rozstrzyganie, czy umowa zawarta przez ubezpieczonego z naruszeniem zasad zawierania kontraktów obarczona jest wadą nieważności. Nieuzasadnione jest przy tym łączenie – w drodze wykładni art. 22 § 2 w związku z art. 22 § 3 k.p. - całkowitej niezdolności do zawarcia umowy o pracę z możliwością nawiązania stosunku prawnego przez osobę częściowo niezdolną do czynności prawnych bez

zgody przedstawiciela ustawowego i uprawnień tego przedstawiciela wynikających z zezwolenia sądu opiekuńczego. Nie można też pomijać, że konsekwencje nieważności umowy o pracę zawartej przez osobę ubezwłasnowolnioną całkowicie, wynikające z art. 14 § 1 k.c., należałoby stosować w związku z art. 300 k.p., a więc po stwierdzeniu, że odpowiednio stosowane przepisy prawa cywilnego nie są sprzeczne z zasadami prawa pracy, w tym z prawem do pracy oraz z zasadą niedyskryminacji ze względu na niepełnosprawność (art. 10 i 11³ k.p. uzupełnione Konwencją o prawach osób niepełnosprawnych, sporządzoną w Nowym Jorku dnia 13 grudnia 2006 r., Dz.U. z 2012 r., poz. 1169). To, że zawarcie nieważnej umowy nie może pogarszać sytuacji pracownika uwzględnił Sąd Najwyższy w wyrokach z dnia 15 maja 1972 r., III CRN 83/72 (OSNC 1973 nr 2, poz. 30) i w uchwale składu siedmiu sędziów, zasadzie prawnej z dnia 26 stycznia 1982 r. (V PZP 8/81, OSNC 1982 nr 7, poz. 94).

Wobec tych stwierdzeń nie jest konieczne wyjaśnienie, czy strony zamierzające zawrzeć stosunek pracy mają zdolność do dokonania czynności prawnej polegającej na zawarciu umowy o pracę, lecz tego tylko, czy mają zdolność do pozostawania w tym stosunku. Pomocne jest to, że w art. 22 § 2 k.p. nie utożsamiono możliwości pozostawania w stosunku pracy z pełną zdolnością do czynności prawnych, lecz z ukończeniem 18 lat (co do zasady), choć w większości przypadków ukończenie osiemnastego roku życia i uzyskanie pełnej zdolności do czynności prawnych następuje jednocześnie. Artykuł 22 § 2 k.p. określa, kto może być pracownikiem, co czyni go odpowiednikiem art. 8 k.c., zgodnie z którym każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną. W tym znaczeniu przepis kodeksu pracy jest zupełny, w związku z czym, nie jest konieczne, a nawet możliwe sięganie do Kodeksu cywilnego w zakresie ustalenia możliwości nawiązania i pozostawania w stosunku pracy. Osoby całkowicie ubezwłasnowolnione, które ukończyły 18 lat, mieszczą się w zakresie podmiotowym art. 22 § 2 k.p. i budowanie koncepcji o braku zdolności wstępowania przez nie w stosunki pracy na przepisie art. 22 k.p. jest nieuzasadnione.

Obejmowanie systemem zabezpieczenia społecznego nie jest przejawem woli ustawodawcy, lecz realizacją obowiązku wyrażonego w Konstytucji. Każdy obywatel, który znajduje się w grupie ryzyka, tj. jest narażony na niezdolność do

pracy z powodu choroby, inwalidztwa albo po osiągnięciu wieku emerytalnego, musi być objęty którąś z form systemu zabezpieczenia społecznego, a od ustawodawcy zależy jej wybór. W polskim systemie w celu realizacji tego obowiązku zdecydowano się na odwołanie do kategorii stosunków zatrudnienia oraz sytuacji pokrewnych. Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych oraz inne akty na podstawie których został wykreowany system zabezpieczenia społecznego powinny jednak ujmować zatrudnienie w sposób kompletny, tzn. w taki, w którym osoba rzeczywiście świadcząca pracę, a przez to znajdująca się w grupie ryzyka, została objęta ubezpieczeniem. Przyjęcie poglądu organu rentowego i stwierdzenie, że osoba całkowicie ubezwłasnowolniona, która wykonywała pracę najemną, spełniającą wszystkie przesłanki charakterystyczne dla stosunku świadczyła pracę bez jakiegokolwiek ochrony systemem zabezpieczenia społecznego. Taki stan, w którym ze względu na ubezwłasnowolnienie obywatel nie tylko nie ma prawa do zabezpieczenia społecznego ale również wbrew art. 24 Konstytucji praca takiej osoby nie znajduje się pod ochroną Rzeczypospolitej Polskiej jest nie do zaakceptowania. Kierując się więc prokonstytucyjną wykładnią art. 8 ust. 1 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych należy stwierdzić, że w razie wątpliwości praca wykonana w warunkach odpowiadających stosunkowi pracy musi być zakwalifikowana jako stosunek pracy, a osoba która ją wykonała - jako pracownik. Należy więc przyjąć, że ubezwłasnowolniony całkowicie pracownik podlega obowiązkowemu ubezpieczeniu społecznemu bez względu na nieważność zawartej umowy o pracę, jeżeli na jej podstawie realizował się stosunek opierający się na konieczności osobistego wykonywania określonego rodzaju pracy, podporządkowania pracodawcy, wykonywania pracy na rzecz i ryzyko pracodawcy oraz odpłatności pracy.

W stanie faktycznym sprawy zdolność pracowniczą P. S. jako osoby całkowicie ubezwłasnowolnionej od dnia 12 marca 2014 r. potwierdza dodatkowo jego zarejestrowanie przez Urząd Pracy jako bezrobotnego w dniu 12 listopada 2014 r., zgodnie bowiem z definicją bezrobotnego zawartą w art. 2 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 4 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (jednolity tekst: Dz.U. z 2019 r., poz. 1482 ze zm.) może nim być jedynie osoba zdolna i gotowa do podjęcia zatrudnienia.

Z tych względów oddalono skargę kasacyjną (art. 398¹⁴ k.p.c.). Na podstawie § 16 ust. 4 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 października 2016 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. poz. 1714 ze zm.) orzeczono o przyznaniu od Skarbu państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej świadczonej przez pełnomocnika ubezpieczonego.